

OSIYO LOVIYASI-MOSH (PHASELUS AUREUS PIPER.) – BIOLOGIK XUSUSIYATLARI

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich., q.x.f.f.d (PhD)

FarDU Mevachilik va sabzavotchilik kafedrası mudiri

Xaliljonov Dilshodjon Musojon o‘g‘li

FarDU UMS qo‘shma fakulteti Anorchilik ta‘lim yo‘nalishi

4-bosqich talabasi

Email; idrisovhusanzon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Osiyo loviyasi hisoblanadigan dukkakli ekin moshning biologik xususiyatlari to‘g‘risida ma‘lumotlar keltirilgan bo‘lib, bu etishtirish texnologiyasini ishlab chiqishda va shu asosda hosildorlikni boshqarishda katta axamiyatga egadur.

Kalit so‘zlar; mosh, kuzgi bug‘doy, biologik xususiyat, tuproq, yorug‘lik, namlik, issiqlik, ozuqa

Mavjud sug‘oriladigan yer madonlaridan unumli foydalanish, bir yilda ekin maydonlaridan ikki marta hosil olish, xususan kuzgi bug‘doy hosili yig‘ishtirib olingan yer maydonlariga takroriy ekin sifatida 30 dan ortiq ekin turlarini ekib, ulardan don, chorva uchun to‘yimli ozuqa yetishtirish mumkin. Bundan tashqari takroriy ekinlar tuproq unumdorligini yaxshilashi hisobiga, ulardan keyingi ekiladigan ekinlar hosildorligi va sifatini oshiradi.

Mosh individual rivojlanish davrida bir qator organogenez bosqichlarini o‘taydi. Ular quyidagi fazalardir.1) Bo‘rtish; 2) unib chiqish; 3) poyaning shoxlanishi; 4) shonalash; 5) gullash; 6) dukkaklar hosil bo‘lishi; 7) pishish; 8) to‘la pishish.

Issiqlikka talabi Mosh issiqlikni eng ko‘p talab qiladigan ekinlardandir. O‘simliklarning normal o‘sishi va rivojlanishi uchun yuqori harorat talab etadi.

Urug‘i 8-10⁰S issiqda unib chiqa boshlaydi, ammo urug‘larini tez va qiyg‘os unib chiqishi harorat o‘rtacha 12-14⁰S bo‘lganda kuzatiladi, urug‘ini erta ekilganda unib chiqishi cho‘zilib ketadi, urug‘larini bir qismi chirishi mumkin.

Bu jihatdan moshni takroriy ekin sifatida ekish uning issiqlikka bo‘lgan talabiga juda mos keladi va 3-4 kunda to‘la unib chiqadi. Mosh uchun 18-22⁰S daraja haroratda eng maqbul sharoit yaratiladi. Jazirama issiqda ham bemalol gullab, hosil tugaveradi. Shonalash va gullash davrida 20-25⁰S daraja issiq bo‘lishi maqsadga muvafiqdir. Mosh ekini 45-47 darajagacha issiqqa bardosh beradi. Moshning nihollari va katta yoshdagi o‘simlik sovuqqa nisbatan juda ta’sirchan, bir daraja sovuq uni nobud qilishi mumkin. Mosh kunduzgi issiq va tungi salqinga, ya’ni havoning keskin o‘zgarishiga bardosh bera oladi. Moshning tezpishar navlari uchun foydali harorat yig‘indisi 1800⁰S, o‘rtapishar navlari uchun 2000⁰S hisoblanadi.

Gullash va dukkak hosil qilish davri

Yorug‘likka talabi. Mosh yorug‘likka talabchan o‘simlik hisoblanadi. Mosh ham uzun, ham qisqa kun o‘simligi hisoblanadi. O‘shish davrining birinchi, ya’ni

gullagunga qadar davri ancha cho‘ziq hisoblanadi. Moshni soya joylarda (bog‘lar orasida) o‘stirish maqsadga muvofiq bo‘lmaydi, chunki soya joylarda o‘stirilgan moshning poyasidagi bo‘g‘im oraliqlari cho‘ziladi, poya ingichkalashadi, har tupda shakllanadigan meva qismlari kamayadi, oqibatda uning hosildorligi pasayib ketadi.

Shuningdek, moshni ekishda qator oralarini kamaytirib, maydondagi o‘simliklar sonini o‘rtacha 350-400 ming tupdan orttirib yuborish ham mosh don hosildorligini kamayishiga olib keladi. Mosh o‘z-o‘zidan changlanuvchi o‘simlik.

O‘suv davrining uzun-qisqaligiga qarab madaniy mosh quyidagi guruhlariga:

juda ertapishar (75-90kun); o‘rtapishar (85-105 kun); kechpishar (100-115 kun); juda kechpishar (115 kundan ko‘proq) guruhlariga bo‘linadi.

Respublikamizdaa yetishtirilayotgan mosh navlari esa asosan o‘rta ertapishar va o‘rta kechpishar bo‘lib, ularning o‘suv davri 90-120 kunga boradi. Lekin, shuni ham hisobga olish kerakki, yilning iqlim sharoitlari (harorat, namlik) katta ta‘sir qilib, o‘suv davrini 10-25 kungacha o‘zgartirishi mumkin. Bundan tashqari, o‘simlikning vegetatsiya davri joyning dengiz sathidan qanchalik balandlikda va kenglikda joylashganligiga ham bog‘liq. Shimoliy xududlarda kun uzun bo‘lganligidan o‘suv davri ancha cho‘ziladi. Chunki, mosh qisqa kun o‘simligi hisoblanadi. Urug‘i kech ekilganda (masalan, ang‘izga) nihollarning unib chiqishi va o‘suv kunlari soni qisqaradi, ya‘ni takroriy ekilgan paytida o‘sish davri bahordagiga qaraganda 15-10 kunga qisqaradi.

Namga talabi. Namga bo‘lgan talabiga qarab mezofit o‘simliklar guruhiga kiradi. Mosh urug‘lari tez bo‘rtadi, buning uchun urug‘ning quruqvazniga nisbatan 90-92% miqdorida suv talab etadi. Mosh o‘stirilgan tuproqdan nam qochsa o‘simlikning rivojlanishi va mahsuldorligiga ta‘sir ko‘rsatadi. Mosh unib chiqishi uchun loviyaning boshqa turlariga qaraganda kamroq suv talab qiladi, tezroq nish otadi. Ekilgandan 3-4 kun keyin maysa paydo bo‘lishi mumkin (loviyaning boshqa turlarida ekilgandan 6-12 kun keyin maysa ko‘zga tashlanadi). Garchi mosh ekini jazirama issiqqa chidamliligi jihatidan ajralib tursada, har holda u quruq tuproqda

sust rivojlanadi. Shu boisdan ham tuproqni sernam holatda tutish moshning rivojlanishi va hosildorligiga ta'sir ko'rsatadigan g'oyat muhim shartlardandir.

Tuproqni haddan ortiq namiqtirib yuborish ham yaramaydi. Aks xolda urug'larning etilishi kechikadi, natijada u saqlashga ancha yaroqsiz bo'lib qoladi. Hatto undan urug'lik sifatida foydalanilganda ham yaxshi samara bermaydi.

Odatda, mosh ko'klamda ekilsa, o'suv davri mobaynida 4-5 marta, ang'izga ekilganlari esa 2-3 martagacha sug'oriladi. Har galgi sug'orishda gektariga 600-800 m³ me'ergacha suv sarflanadi. Mosh nihollari qurg'oqchil sharoitda o'sa olmaydi. Moshning gullagandan keyingi davrida namga bo'lgan talabi ortadi, agarda tuproqda nam miqdori 65% dan kam bo'lsa, doni maydalashadi, hosildorlik kamayib ketadi, ildizida biologik azot to'planishi amalga oshmaydi. Pastki dukkaklari sarg'aya boshlagandan keyin sug'orish to'xtatiladi.

Tuproqqa talabi. Mosh biologik xususiyatlariga ko'ra tuproqqa nisbatan talabchan emas. Qora, bo'z, o'tloqi bo'z, qumoq, soz, sal sho'rlangan tuproqlarda yaxshi o'sib rivojlanadi.

O'tloqi bo'z tuproqlar O'zbekistonda mosh ekish uchun eng yaxshi tuproq hisoblanadi. Tuproq tarkibida oziq moddalar kam bo'lsa ham mosh ildizidagi tunganak bakteriyalar erdamida o'zini-o'zi azot bilan ta'minlaydi. Barcha tuproqlarda moshning tunganak bakteriyalari uchraydi, chunki uning ildizlaridagi azot to'plovchi tunganak bakteriyalarning faoliyati yuqori va havodagi erkin azotdan foydalanish darajasi har qanday tuproqlarda ham yuqori, sababi moshning o'zigi xos bo'lgan azotobakter-Rhizobium phaseolilarning bakteriyalari barcha tuproqlarimizda hamisha mavjuddir.

Tunganaklarning faoliyatiga tuproqlarni g'ovak bo'lishi, namlikni ChDNSga nisbatan 70% da bo'lishi talab etiladi. Olingan ma'lumotlarga qaraganda, mosh o'zida to'plangan ortiqcha tuzlarni tashqariga ajratib chiqarish xususiyatiga ega bo'lganligidan sho'rga ancha chidamlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Atabaeva X.N, Sattarov M.A, Idrisov X.A Sug‘oriladigan maydonlarda mosh etishtirishning intensiv texnologiyasi bo‘yicha tavsiyanoma. Toshkent 2019

2. Atabaeva X.N, Xudoyqulov J.B O‘simlikshunoslik.T “Fan va texnologiya”. 2018

3. Atabaeva X.N.. Idrisov X.A Vliyanie srokov seva na formirovanie uroжайnosti sortov masha. Aktualnie problemi sovremennoy nauki. Informatsionno-analiticheskiy jurnal Rossiya.Moskva 2019 g, № 4 (107) 118-121 str.

4. Atabaeva X.N.. Idrisov Opit vozdelivaniya masha v Uzbekistane. evelopment Evraziyskiy sentr innovatsionnogo razvitiya actual questions and Innovations in science ii Mejdunarodnaya nauchnaya Konferensiya Balikesir 9 oktyabrya 2019 g, Tursiya 231-234 str.

5. Atabaeva X.N., Xudoyqulov J.B., Anorboev A.R.. Idrisov X.A. Mosh etishtirish. Qo‘llanma Toshkent.2021 yil.

6. Atabaeva X.N.. Idrisov Mosh etishtirish texnologiyasini takomillashitirish. Monografiya. Far‘gona. 2021 yil.

7. Idrisov X.A, Nurmatov U.O **Sug‘oriladigan maydonlarda mosh hosildorligiga ekish muddati va me‘yorining ta‘sirini o‘rganish.** Academic Research in Educational Sciences VOLUME 2 | ISSUE 10 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723